

КРОЙТОР В. А.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
та процесу
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 347.941

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.14>**РОЗПОДІЛ ОBOB'ЯЗКІВ З ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ**

У науковій статті розглядається проблема розподілу обов'язків з доказування у справах про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. При цьому зазначається, що сьогодні в цивільному законодавстві кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Таким чином, ЦПК України 2004 р. ввів у цивільний процес нову концепцію змагального процесу, у якому сторони зобов'язані відігравати активну роль у судовому доказуванні (ст. 12 ЦПК України).

У праці зроблено висновок, що як у всіх цивільних справах, так і у справах про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, суб'єктами доказування є не лише сторони, а й усі особи, які уповноважені в установленому законом порядку збирати та подавати докази, брати участь у їх перевірці та оцінці. Відповідно це стосується й суду, який має брати активну участь у процесі доказування.

В дослідженні зроблено висновок, що процес доказування передбачає розподіл обов'язків між суб'єктами, усе ж їх волевиявлення співпадає стосовно предмета спору. Інша річ, що таке волевиявлення має різний зміст. У цьому й проявляється особливість принципу змагальності, який є основою щодо розподілу обов'язків з доказування, коли сторони відстоюють свої інтереси, подаючи у справі необхідні докази, переслідуючи при цьому мету – одержання позитивного для себе судового рішення.

В результаті дослідження наголошено на висновку про те, що істотну роль у розподілі обов'язків доказування відіграють правові презумпції, тобто закріплені в законі припущення про існування певних фактів за пов'язаності з ними інших фактів. Презумпція звільняє сторону, на користь якої її встановлено, від доказування факту. Не є винятком із цього і справи про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Для цієї категорії справ актуальним є розгляд питання про існування презумпції необгрунтованості активів. Положення ЦПК встановлюють спеціальні правила розподілу тягаря доказування у справах про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, докази, засоби доказування, предмет доказування, юридичний факт, розподіл обов'язків по доказуванню, особливості розгляду справ про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, презумпції в цивільному судочинстві, презумпція необгрунтованості активів.

Kroitor V. A. Distribution of responsibilities on proving in cases of recognition of inconsistent assets and their collection into government revenues

The author of the article considers the problem of distribution of responsibilities on proving in cases of recognition of inconsistent assets and their collection into government revenues. At the same time, it has been noted that each party is currently obliged to prove the circumstances that it refers to as the basis of its demands and objections in civil cases. Thus, the Civil Code of Ukraine of 2004 introduced a new concept of adversarial process into civil proceedings, where the parties are obliged to play an active role in court proving (the Art. 12 of the Civil Code of Ukraine).

The author of the paper has concluded that the subjects of proving are not only the parties both within all civil cases and in cases of recognition of inconsistent assets and their collection into government revenues, but all persons who are authorized in accordance with the procedure established by law to collect and submit evidence, participate in their verification and evaluation. Accordingly, it is also applied to the court, which must take an active part in the process of proving.

The author of the research has concluded that the process of proving involves the distribution of responsibilities between subjects, and their expression of will coincides with respect to the subject matter of the dispute. Another thing is that such an expression of will has a different content. It is the peculiarity of the adversarial principle, which is the basis for the distribution of responsibilities on proving, when the parties defend their interests by submitting the necessary evidence within the case, pursuing the purpose of obtaining a positive court decision.

As a result of the research, the author has concluded that legal presumptions play a significant role in the distribution of responsibilities on proving, i.e. assumptions established in the law about the existence of certain facts due to their relationship with other facts. The presumption exempts the party, in whose favor it is established, from proving the fact. Cases of recognition inconsistent assets and their collection into government revenues are no exception. It is relevant to consider the issue of the existence of a presumption of inconsistent assets for this category of cases. The provisions of the Civil Procedural Code establish special rules for the distribution of responsibilities on proving in cases of recognition of inconsistent assets and their collection into government revenues.

Key words: *civil proceedings, civil judiciary, evidence, means of proving, subject of proving, legal fact, division of responsibilities on proving, peculiarities of hearing cases on recognition of inconsistent assets and their collection into government revenues, presumptions within civil judiciary, presumption of inconsistent assets.*

Вступ. Стаття 129 Конституції України відносить до основних засад судочинства змагальність сторін. Згідно з ч. 1 ст. 12 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, установлених ЦПК України (ч. 3 ст. 12, ч. 1 ст. 81 ЦПК). За загальним правилом обов'язок (тягар) доказування певних обставин покладається на особу, яка посилається на ці обставини. Однак законодавчими актами тягар доказування певних обставин може бути покладено на одну зі сторін матеріальних правовідносин.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦПК України, у справах про дискримінацію позивач зобов'язаний навести фактичні дані, які підтверджують, що дискримінація була. У разі наведення таких даних доказування їх відсутності покладається на відповідача.

Відповідно до ч. 3 ст. 81 ЦПК України у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності,

переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою, обов'язок доказування, що ухвалені рішення та вчинені дії є правомірними й не були мотивовані діями позивача чи його близьких осіб щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача.

У разі посилення учасника справи на невчинення іншим учасником справи певних дій або відсутність певної події суд може зобов'язати такого іншого учасника справи надати відповідні докази вчинення цих дій або наявності певної події. У разі ненадання таких доказів суд може визнати обставину невчинення відповідних дій або відсутності події встановленою (ч. 4 ст. 81 ЦПК України).

Слід відзначити, що ЦПК України окремо також зазначає про особливості дії правила розподілу обов'язків доказування певних обставин у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Так, ч. 2 ст. 81 ЦПК України встановлено, що у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави позивач зобов'язаний навести в позові фактичні дані, які підтверджують зв'язок активів з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної ч. 2 ст. 290 ЦПК України різниці між вартістю таких активів і законними доходами такої особи. У разі визнання судом достатньої доведеності зазначених фактів на підставі поданих позивачем доказів спростування необґрунтованості активів покладається на відповідача.

Слід зазначити, що у доктрині цивільного процесуального права проблема суб'єктів доказування вже тривалий час викликає дискусії, що й сьогодні зводяться до пошуку відповідей на такі запитання: чи належить суд до суб'єктів доказування? Яким чином мають розподілятися обов'язки з доказування між сторонами? Незважаючи на те, що законодавець уважає основними суб'єктами доказування сторони, звільняючи суд від обов'язку доказування, усе ж на сьогодні питання розподілу доказування між сторонами так і не вирішено чітко ні в законі, ні в судовій практиці. Немає чіткості й у питаннях можливої участі суду в процесі доказування, у тому числі й у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження наукової літератури, присвяченої доказам та доказуванню у цивільних справах, свідчить, що загальним питанням розподілу обов'язків з доказування по цивільних справах присвячено низку наукових праць. Серед них заслуговують на увагу праці таких учених, як О. О. Грабовська [1], О. О. Коваленко [2], О. С. Погребняк [3], О. І. Сліпченко [4–6], Я. М. Садикова [7], Т. В. Степаненко [8], Т. С. Супрун [9–11], В. І. Тертишніков [12], Р. В. Тертишніков [13], С. Я. Фурса [14–15], Т. В. Цюра [16], А. С. Штефан [17–18], О. О. Штефан [19–20], М. Й. Штефан [21], М. М. Ясинок [22] та ін. Ці вчені провели ґрунтовні наукові дослідження загальних проблем визначення сутності та змісту цієї категорії, її значення в механізмі доказової діяльності. Низку наукових розвідок цієї тематики присвятив і автор цієї наукової статті [23–25].

У вітчизняній науковій літературі проблема визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави досліджена у працях: І. В. Андропова [26], В. І. Бобрик [27–28], А. А. Вознюк [29], Я. В. Вороніжського [30–31], І. В. Гловюк [32], Н. Ю. Філатової [33], О. В. Кіріяк [34], Н. М. Навальневої [35] та ін. Водночас, незважаючи на науково-теоретичну цінність наукових висновків зазначених науковців, слід наголосити, що вони не повною мірою вирішують усі потреби сучасної теорії та практики у сфері проблеми розподілу обов'язків з доказування, особливо коли йдеться як про окремі категорії цивільних справ загалом, так і справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави зокрема. Маємо констатувати, що інститут визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави потребує глибшого наукового дослідження його правозастосовчих аспектів, зокрема з точки зору різних аспектів проблем доказів та доказування в цивільному судочинстві, що дозволить виокремити особливості його застосування, а також покращити можливості для його застосування.

Метою статті є розгляд існуючих доктринальних підходів до визначення особливостей розподілу обов'язків по доказуванню у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в цивільному судочинстві України.

Викладення основного матеріалу. Частина перша ст. 2 ЦПК України визначає мету та завдання цивільного судочинства і тому є визначальною для розуміння сутності всіх наступних статей ЦПК України. Метою цивільного судочинства є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Цією метою обумовлюються й завдання цивільного судочинства, якими є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. Досягнути зазначеної мети можна тільки у випадку, коли буде встановлена істина в цивільній справі. Суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

Здійснення правосуддя в цивільних справах полягає в застосуванні судом закону до встановлених під час судового розгляду фактичних обставин справи. Правильний розгляд і вирішення цивільної справи означає: з'ясування фактичних обставин справи; правову кваліфікацію встановлених фактичних обставин справи; встановлення наявності чи відсутності юридичних фактів, тобто визначення норм права, які необхідно застосувати до даних правовідносин; висновок суду, тобто винесення законного й обґрунтованого судового рішення. Відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦПК України, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Таке доведення здійснюється виключно на підставі поданих до суду доказів, отриманих із відповідних засобів доказування, що виступають інструментом доказової діяльності учасників судового процесу. Відповідно до ч. 3 ст. 12 ЦПК України, кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи й на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, установлених цим Кодексом. Таке доведення здійснюється винятково на підставі поданих до суду доказів, отриманих з відповідних засобів доказування, що виступають визначеним ЦПК України інструментом доказової діяльності учасників справи. Таким чином, до сфери доказування в цивільних справах, у тому числі й у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, залучається широке коло осіб.

Сьогодні суд, як правило, виключений із процесу доказування, хоча донедавна він міг збирати докази «зі своєї ініціативи» (ст. 138 ЦПК 1929 р.) [36], а ст. 30 ЦПК 1963 р., що мала назву «Обов'язок доказування і подання доказів», зобов'язувала суд у разі недостатності доказів «збирати їх за своєю ініціативою». При цьому «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень» [37]. Як бачимо, на сторони покладалося лише побажання законодавця щодо збирання доказів. На суді лежав обов'язок щодо таких дій. На практиці така ситуація призводила до того, що вищепоставлені суди завжди мали можливість скасовувати судові рішення з посиланням на те, що суд не зібрав достатніх доказів на підтвердження свого рішення.

Н. Б. Фартушок зазначає, що «...досягнення істини не може вважатися якою-небудь метою доказування у цивільному процесі». Вчений аргументує це тим, що «...сучасне законодавство ... не містить у собі достатніх підстав для обґрунтування мети досягнення істини при розгляді цивільного спору. Уже досить давно з процесуальних кодексів були виключені норми, які встановлюють обов'язок суду перевірити і встановити обставини справи в повному обсязі, незалежно від позиції сторін» [38, с. 39, 40].

Сьогодні ж кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Таким чином, ЦПК України 2004 р. ввів у цивільний процес нову концепцію змагального процесу, у якому сторони зобов'язані відігравати активну роль у судовому доказуванні (ст. 12 ЦПК України). При цьому слід зазначити, що зміст принципу змагальності не вичерпується активністю та ініціативністю сторін та інших учасників судового процесу, він доповнюється ініціативністю суду в процесі збирання дослідження та оцінки доказів [39, с. 481].

У цивільній процесуальній науці висловлено думку про те, що у зв'язку з поглибленням змагальних засад у судочинстві суд не входить до складу суб'єктів доказування, не може нічого доказувати за своєю ініціативою, оскільки це – обов'язок сторін, які користуються рівними правами щодо надання доказів, їх дослідження та доведення перед судом переконливості цих доказів. З цього випливає, що сторони є єдиними суб'єктами доказування при встановленні юридично значущих фактів [40, с. 12–17]. Далі зазначається, що суд, здійснюючи правосуддя, ухвалює судові рішення у справі лише на підставі тих юридичних фактів, що ґрунтуються на правовій позиції сторін. Ніяких дій, спрямованих на додатковий збір доказів у справі з метою перевірки їх тверджень або заперечень, офіційно суд не здійснює. Отже, кінцевою метою судового доказування сторін є переконання суду в правильності своєї правової позиції [40, с. 77]. Тобто прихильники даної точки зору вважають, що функція суду в доказуванні полягає в тому, щоб створити необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав.

Прихильники іншої точки зору вважають, що суд є активним суб'єктом доказування у цивільному процесі. Так, Р. В. Тертишников справедливо вважає, що «доказування структурно складається з таких елементів: суб'єкти, об'єкти та зміст діяльності. Суб'єктами доказування у цивільному процесі є суд, особи, які беруть участь у справі, та інші учасники процесу, які мають матеріально-правову та процесуально-правову заінтересованість у вирішенні справи і які відповідно до своїх процесуальних прав та обов'язків вчиняють дії, що мають значення для вирішення справи. Об'єктами доказування є обставини, що підлягають встановленню для вирішення справи або певної процесуальної дії» [13, с. 25].

Суб'єкти доказування наділяються певними правами та обов'язками, що дозволяють їм брати активну участь у процесі доказування. А. С. Штефан слушно відзначає, що учасники справи, надаючи докази, аналізують докази протилежної сторони, здійснюють порівняння власної позиції з позицією протилежної сторони. У судовому процесі нерідко зустрічаються ситуації, коли після пізнання доказового матеріалу суперника друга сторона готує додаткові обґрунтування й аргументи, коректує власну позицію, змінює предмет чи підставу позову. Це було б неможливим, якби діяльність учасників справи, представників, зводилася виключно до механічного наповнення матеріалів справи доказами. Суд не може бути лише суб'єктом пізнання протягом всього розгляду справи, оскільки він має законодавчо закріплене процесуальне право брати участь у доказуванні: вирішувати питання про забезпечення доказів, давати доручення щодо збирання доказів іншому суду, здійснювати допит свідка, допитувати сторін, третіх осіб і їхніх представників як свідків, ставити запитання експерту і спеціалісту. Повнота судового пізнання у справі, з однієї сторони, дозволяє залучити необхідні докази, з іншої – виключити зайві, а суд у процесі пізнання з усіх доказів, наданих особами, які беруть участь у справі, відбирає для подальшого дослідження та обґрунтування мотивів рішення тільки ті, які мають зв'язок з фактами, що підлягають встановленню [41, с. 67].

Згідно з ч. 1 ст. 43 ЦПК України учасники справи мають право: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; 2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити запитання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; 3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; 4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; 5) оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; 6) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами. Таким чином, як у *всіх цивільних справах, так і у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, суб'єктами доказування є не лише сторони, а й усі особи, які уповноважені в установленому законом порядку збирати та подавати докази, брати участь у їх*

перевірі та оцінці. Відповідно, це стосується й суду, який має брати активну участь у процесі доказування.

Попри те, що процес доказування передбачає розподіл обов'язків між суб'єктами, усе ж таки їх волевиявлення співпадає стосовно предмета спору. Інша річ, що таке волевиявлення має різний зміст. У цьому й проявляється особливість принципу змагальності, який є основою щодо розподілу обов'язків з доказування, коли сторони відстоюють свої інтереси, подаючи у справі необхідні докази, переслідуючи при цьому мету – одержання позитивного для себе судового рішення.

Як слушно зауважує Т. В. Степаненко, обов'язок доказування – це необхідність здійснення комплексу дій з доказування, яка визначається не вільним розсудом суб'єкта доказування, а загрозою настання несприятливих наслідків у разі їх невиконання. Прикладом несприятливих наслідків для сторони, яка не виконала обов'язок доказування, може служити відмова суду визнати наявним факт належного виконання умов договору, що затверджується стороною, у разі невиконання обов'язку доказування вказаного факту. Сторона, надаючи докази, реалізує своє право на доказування та одночасно виконує обов'язок доказування, оскільки саме сторони повинні доводити ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень [8, с. 143–144].

Як уже зазначалось, відповідно до положення ч. 3 ст. 12 ЦПК України кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Існуюче загальне правило, що закріплено в нормі «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом» не є специфічним і відоме багатьом правовим системам.

Істотну роль у розподілі обов'язків доказування відіграють правові презумпції, тобто закріплені в законі припущення про існування певних фактів за пов'язаності з ними інших фактів. Презумпція звільняє сторону, на користь якої її встановлено, від доказування факту. Проте головне призначення презумпції полягає не у звільненні певних фактів від підтвердження доказами, а в найбільш доцільному розподілі обов'язків доказування цих фактів між сторонами [8, с. 144]. Прикладом презумпції може бути норма ч. 1 ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в якій зазначено, що авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо). Крім того, в ч. 2 ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що за відсутності доказів іншого, автором твору вважається фізична особа, ім'я якої як автора зазначено в оригіналі або копії твору (*презумпція авторства*) [42]. Усі презумпції є спростовними, тобто заінтересована сторона може презумпцію спростувати, якщо вважає, що та не відповідає обставинам справи.

У сучасній українській правовій літературі даються визначення правової презумпції. Так, В. В. Масюк зазначає, що розуміє презумпцію у двох аспектах: як правило (нетиповий нормативний припис), за яким на підставі встановлення певного факту чи фактичного складу не потребує доказування та вважається таким, що існує, інший, а в контексті судового правозастосування презумпція становить юридичний факт [43, с. 7–8]. Завданням цієї наукової статті не є дати визначення доказової презумпції. Головним є те, що всі учені підкреслюють її значення, тобто те, що вони суттєво впливають на розподіл обов'язків з доказування між сторонами. Не є винятком із цього і справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. **Для цієї категорії справ є актуальним розгляд питання про існування презумпції необґрунтованості активів, яка застосовується судом за наявності сукупності певних умов.**

Як уже зазначалось, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 81 ЦПК України у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави позивач зобов'язаний навести у позові фактичні дані, які підтверджують зв'язок активів з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх необґрунтованість,

тобто наявність визначеної ч. 2 ст. 290 цього Кодексу різниці між вартістю таких активів та законними доходами такої особи. У разі визнання судом достатньої доведеності зазначених фактів на підставі поданих позивачем доказів, спростування необґрунтованості активів покладається на відповідача.

Тобто ЦПК України з позивача знято тягар доказування необґрунтованості активів, набутих після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, а на відповідача покладається тягар доказування протилежного.

Як справедливо вказує І. В. Андронов, зазначене свідчить про закріплення в ЦПК України законної презумпції необґрунтованості активів, яка застосовується судом за наявності сукупності таких умов:

1) активи набулі після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів»;

2) активи, набулі особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (перелік таких осіб зазначено у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»), та/або іншою фізичною чи юридичною особою, яка набула у власність такі активи за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тожодні за змістом здійсненню права розпорядження ними;

3) різниця між вартістю таких активів і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом [26, с. 15–16].

Висновки. До сфери доказування в цивільних справах, у тому числі й у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, залучається широке коло осіб. Як у всіх цивільних справах, так і у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, суб'єктами доказування є не лише сторони, а й усі особи, які уповноважені в установленому законом порядку збирати та подавати докази, брати участь у їх перевірці та оцінці. Відповідно це стосується й суду, який має брати активну участь у процесі доказування.

За загальним правилом розподілу тягаря доказування, що є одним з важливих складових принципу змагальності сторін, кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, установлених ЦПК України (ч. 3 ст. 12 ЦПК України). Аналогічна норма міститься в ч. 1 ст. 81 ЦПК України. Водночас, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 81 ЦПК України у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, позивач зобов'язаний навести в позові фактичні дані, які підтверджують зв'язок активів з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної ч. 2 ст. 290 цього Кодексу різниці між вартістю таких активів та законними доходами такої особи. У разі визнання судом достатньої доведеності зазначених фактів на підставі поданих позивачем доказів спростування необґрунтованості активів покладається на відповідача. Вказане впливає на порядок розподілу тягаря доказування між сторонами у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Для справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є актуальним розгляд питання про існування презумпції необґрунтованості активів, яка застосовується судом за наявності сукупності певних умов.

Презумпція необґрунтованості активів, закріплена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», є **окремим винятком із дії презумпцій правомірності набуття права власності на майно** (ч. 2 ст. 328 ЦК України) та **добросовісності володіння майном** (ч. 3 ст. 397 ЦК України).

Список використаних джерел:

1. Грабовська О. О. Зміст предмета доказування у цивільному судочинстві. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 6. С. 38–41.
2. Коваленко О. О. Зміст предмета доказування у цивільному судочинстві (цивільному процесі). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Випуск 3. Том 1. С. 8–102.
3. Погребняк С. П., Кройтор В. А. Судовий захист законних інтересів фізичних осіб при примусовому наданні медичної допомоги : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 278 с.
4. Сліпченко О. І. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 22 с.
5. Сліпченко О. І. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 22 с.
6. Сліпченко О. І., Кройтор В. А. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2012. 244 с.
7. Цивільний процес : навч. посіб. / В. А. Кройтор, Я. М. Садикова ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Суми, 2020. 372 с.
8. Цивільний процес : навч. посіб. / [О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін.] ; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.
9. Супрун Т. С. Докази та доказування у справах про встановлення та оспорування батьківства (материнства) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2017. 236 с.
10. Супрун Т. С. Докази та доказування у справах про встановлення та оспорування батьківства (материнства) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2017. 18 с.
11. Супрун Т. С. Поняття предмета доказування у цивільному судочинстві. *Форум права*. 2016. № 5. С. 190–198. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_33.pdf.
12. Тертишніков В. І. Цивільний процес України : наук.-практ. посіб. Вид. 5-те, доп. і перероб. Харків : Юрайт, 2013. 424 с.
13. Тертишніков Р. В. Доказування і докази в судочинстві України : наук.-практ. посіб. Харків : ФІНН, 2009. 88 с.
14. Фурса С. Я. Окреме провадження в цивільному процесі України : навч. посіб. Київ : Поліграфічний центр КНУ, 1999. 309 с.
15. Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : Вид. Фурса С. Я. ; КНТ, 2005. 256 с. (Серія: Процесуальні науки).
16. Цюра Т. Загальні проблеми діяльності суду при дослідженні та оцінці доказів. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 11. С. 49–52.
17. Штефан А. С. Вчення про механізм доказування в цивільному судочинстві : монографія. НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ. Київ : Інтерсервіс, 2018. 392 с.
18. Штефан А. С. Механізм доказування: теорія і практика у цивільному судочинстві : монографія. НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ. Київ : Інтерсервіс, 2021. 444 с.
19. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 368 с.

20. Штефан О. О. Цивільний процесуальний захист суб'єктивного авторського права: теорія, законодавство, судова практика : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2017. 544 с.
21. Штефан М. Й. Цивільний процес : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. Вид. 2-ге, перероб. та доповн. Київ : Ін Юре, 2001. 694 с.
22. Цивільний процес. Підручник [за заг. ред. д. ю. н., доцента М. М. Ясинка]. Київ : Алерта, 2014. 744 с.
23. Кройтор В. А. Поняття доказів та засобів доказування в сучасному цивільному процесуальному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 113–117.
24. Кройтор В. А. Проблеми визначення предмета доказування в сучасному цивільному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 68–76.
25. Кройтор В. А., Сліпченко О. І. Розподіл обов'язків з доказування у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2023. № 1. С. 171–179.
26. Андронов І. В. Розподіл тягаря доказування у цивільних справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 13 груд. 2019 р.) / за заг. ред. д. ю. н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2019. С. 13–16.
27. Бобрик В. І. Провадження в справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування як вид галузево-матеріальної диференціації справ позовного провадження цивільного процесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1 Т. 1. С. 139–142.
28. Бобрик В. І. Матеріальна диференціація цивільного судочинства: провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 2. С. 15–19.
29. Чернявський С. С., Вознюк А. А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 17 (1). С. 79–89.
30. Вороніжський Я. В. Зарубіжний досвід визнання необґрунтованими активів і їх стягнення у дохід держави. *Часопис цивілістики*. Випуск 44. С. 32–37.
31. Вороніжський Я. В. Актуальні питання інституту визнання необґрунтованими активів. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 94–102.
32. Гловюк І. В. Позовне провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування і «кримінальна спеціальна конфіскація»: питання кореляції. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2018. С. 79–89.
33. Філатов Н. Ю. Новели законодавства України щодо конфіскації майна: порівняльно-правовий аналіз. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 94-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В. П. Маслова. Харків : Право, 2016. С. 233–237.
34. Кіряк О. В. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 26–27 жовтня 2017 р.). Чернівці : Техно-друк, 2017. С. 431–433.
35. Навальнева Н. М. Підстави та порядок визнання майна необґрунтованими активами та його витребування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 121–125. URL: http://www.pap.in.ua/4_2018/32.pdf (дата звернення 25.07.2023).
36. Цивільний Процесуальний Кодекс УСРР : Постанова ВУЦВК і РНК УСРР 5 листопада 1929 р., оголошений 21 листопада 1929 р. в 36. зак. УСРР 1929 р. № 25, арт. 201 (надано

чинності від 1 грудня 1929 р.). *Систематичний збірник чинних законів УСРР*. Т. II : Судові закони. Харків : НКЮ УСРР, 1930. 167 с.

37. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.07.1963. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0009.html (дата звернення: 20.01.2023).

38. Фартушок Н. Б. Тягар доказування в цивільному судочинстві: порівняльно-правове дослідження : дис. канд. ... юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 188 с.

39. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії та практики : монографія. Харків : Право, 2020. 672 с.

40. Гражданский процесс : учеб. / под ред. В. В. Комарова. Харків : Одиссей, 2001. 704 с.

41. Штефан А. С. Поняття судового доказування у цивільному процесі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 1. С. 64–72.

42. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 року. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>.

43. Масюк В. В. Презумпції і преюдиції в цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13. Харків, 2010. 204 с.

